

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра теорії та історії держави та права

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

із навчальної дисципліни «Генеза науки теорії держави і права»

вибіркових компонент освітньої програми

третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

081 Право 081 Law

Галузь знань – 08 Право

Спеціальність – 081 Право

Освітня кваліфікація – доктор філософії за спеціальністю 081 Право

(спеціалізація 12.00.01 – теорія та історія держави і права;

історія політичних і правових учень)

(Шифр за ОНП – ВК.03.1)

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави та права (протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави та права ХНУВС, доктор юридичних наук, професор **Шульга А.М.**
2. Професор кафедри теорії та історії держави та права ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Волошенюк О.В.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент **Передерій О.С.**
2. Завідувач кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент **Гудзь Т.І.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські	Практичні	Лабораторні	Самостійна	
Тема №1. Філософія права як передумова виникнення теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №2. Філософсько-правові категорії у теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №3. Політологія як передумова виникнення теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №4. Категорії політології у теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №5. Соціологія права як передумова виникнення теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №6. Соціолого-правові категорії у теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №7. Виникнення і розвиток методології дослідження права і держави.	10	2	4	0	0	4	
Тема №8. Виникнення теорії держави і права як науки.	8	2	2	0	0	4	
Тема №9. Предмет теорії держави і права: статика та динаміка.	8	2	2	0	0	4	
Тема №10. Розвиток системи юридичних наук у XX-XXI ст. і теорія держави та права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №11. Динамізм концепцій і понять теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №12. Розвиток теорії держави і права у XX-XXI ст.	10	2	4	0	0	4	
Тема №13. Перспективні напрями розвитку теорії держави і права як науки.	10	2	2	0	0	6	
Тема №14. Вплив новітніх технологій на розвиток теорії держави і права.	10	2	2	0	0	6	
Всього за семестр №1	120	28	32			60	Екзамен

(заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські	Практичні	Лабораторні	Самостійна	
Тема №1. Філософія права як передумова виникнення теорії держави і права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №2. Філософсько-правові категорії у теорії держави і права.	8	0	0	0	0	8	
Тема №3. Політологія як передумова виникнення теорії держави і права.	8	0	2	0	0	6	
Тема №4. Категорії політології у теорії держави і права.	8	0	0	0	0	8	
Тема №5. Соціологія права як передумова виникнення теорії держави і права.	8	0	2	0	0	6	
Тема №6. Соціолого-правові категорії у теорії держави і права.	8	0	0	0	0	8	
Тема №7. Виникнення і розвиток методології дослідження права і держави.	10	0	0	0	0	10	
Тема №8. Виникнення теорії держави і права як науки.	8	2	2	0	0	4	
Тема №9. Предмет теорії держави і права: статика та динаміка.	8	0	0	0	0	8	
Тема №10. Розвиток системи юридичних наук у XX-XXI ст. і теорія держави та права.	8	2	2	0	0	4	
Тема №11. Динамізм концепцій і понять теорії держави і права.	8	0	0	0	0	8	
Тема №12. Розвиток теорії держави і права у XX-XXI ст.	10	2	2	0	0	6	
Тема №13. Перспективні напрями розвитку теорії держави і права як науки.	10	2	2	0	0	6	
Тема №14. Вплив новітніх технологій на розвиток теорії держави і права.	10	0	0	0	0	10	
Всього за семестр №1	120	10	14			96	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Філософія права як передумова виникнення теорії держави і права.

Семінарське заняття. Філософія права як передумова виникнення теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: формування у студента системних уявлень про філософію права як передумову виникнення науки теорії держави і права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття і структура філософії права.
2. Генеза і розвиток філософсько-правових вчень.
3. Взаємозв'язок філософії права та теорії держави і права.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання передбачає розкриття поняття і предмету філософії права. У межах відповіді на питання необхідно окреслити завдання і функції філософії права, дати визначення поняттю «структура філософії права», виокремити та проаналізувати її основні структурні елементи. Слід також розглянути основні риси та тенденції розвитку сучасної філософії права.

Друге питання вимагає аналізу особливостей виникнення та розвитку філософсько-правових поглядів в епоху Античності та Середньовіччя, Відродження та періоду Реформації, Нового часу та Просвітництва. Слід також звернути увагу на особливості української філософсько-правової думки.

У третьому питанні необхідно висвітлити системні зв'язки між філософією права та теорією держави і права. Потрібно розкрити основні підходи до розуміння вказаного питання.

Питання цільових виступів:

1. Предмет філософії права.
2. Етапи розвитку філософії права.
3. Філософія права у складі загальної теорії права.

Теми рефератів:

1. Взаємозв'язок філософії права і теорії права.
2. Антична філософія права.
3. Філософія права середньовіччя.
4. Правова аксіологія як напрям філософії права.
5. Історичні витоки української філософсько-правової думки.

Література:

Основна:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України;

Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.

2. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль: Екон. думка, 2016. 420 с.

3. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін. ; за ред. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Додаткова:

1. Бабкін В.Д. Філософія права та загальна теорія держави і права: проблеми взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2013. Вип.12. С.3-8.

2. Гайворонюк Н. В. З історії філософсько-правової думки: Лон Фуллер про моральність права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 252–254.

3. Гоцуляк Ю. Історико-національні основи правового буття у вченні Ф. К. фон Савіньї. *Право і суспільство*. 2019. №. 6. С. 16–22.

4. Гришук О., Слюсарчук Х. Ліберальний комунітаризм як філософія правового розвитку постмодерного суспільства. *Український часопис конституційного права*. 2018. Ч. 1. С. 19-27.

5. Козинець О., Приходько В. Держава та право у вченні Ш.Л. Монтеск'є. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. 31 (70), № 1. С. 26–31.

6. Козюбра М. Філософія права, правознавство і наука: спільні риси та відмінності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 2. С. 128-142.

7. Львова О. Л. Ідея влади в часи реформації: Ян Гус, Мартін Лютер, Жан Кальвін. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 76-84.

8. Марченко О.В. Філософія права: навч. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.

9. Налуцишин В. В. Філософсько-правове розуміння соціального контролю та правового порядку у творчості Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка та Г. Гроція. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 75-79.

10. Налуцишин В. В. Формування філософсько-правових уявлень про правовий порядок у Стародавньому Римі. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 7-10.

11. Онтологія, аксіологія, антропологія, гносеологія філософсько-правових вчень / За заг. ред. В.В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2015. 246 с.

12. Павло П. Філософсько-правові принципи середньовіччя як фундамент християнського індивідуалізму. *Теорія держави і права*. 2020. Вип. 7. С. 270-275.

13. Пилипишин П. Б. Філософсько-правова рефлексія індивідуалізму в античній класиці. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 15-21.

14. Скиба Е. К. Філософські основи пізнання правової реальності. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 132 с.

Тема №2. Філософсько-правові категорії у теорії держави і права.

Семінарське заняття. Філософсько-правові категорії у теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: формування у студента системних уявлень про сутність державно-правових явищ, про категорії правових цінностей, правового прогресу, свободи, рівності та справедливості.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Філософське осмислення сутності держави і сутності права.
2. Право як цінність і правові цінності.
3. Свобода, рівність і справедливість як базові філософські категорії та світоглядні засади юриспруденції.
4. Категорія правового прогресу як предмет наукового пізнання.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання передбачає розкриття особливостей філософського осмислення сутності держави і сутності права як самостійних й водночас взаємопов'язаних соціальних явищ. Потрібно розкрити основні підходи до розуміння природи держави і права, вказати на чинники, що впливають на таке розуміння.

Друге питання передбачає розкриття аксіологічного виміру соціально-правового буття. Зокрема, слід розкрити основні аспекти цінності права як універсального регулятора суспільних відносин, після чого зосередити увагу на основних правових цінностях.

У третьому питанні слід зосередити увагу на аналізі свободи, рівності і справедливості. Зокрема, слід вказати на відмінності розуміння даних категорій у різні історичні епохи та в межах різних культур. Крім того, важливо усвідомити відмінності між поняттями «свобода» і «вседозволеність», «рівність» та «зрівнялівка». Необхідно також охарактеризувати ті моменти, коли свобода, рівність та справедливість можуть суперечити одне одному.

Останнє питання передбачає розкриття змісту ідеї соціального прогресу, тобто руху людства, соціуму, культури вперед як цілеспрямованого розвитку, що характеризується переходом від нижчого рівня до вищого, від простого до складного, від менш досконалого до більш досконалого, від гіршого до кращого тощо.

Питання цільових виступів:

1. Правова реальність як об'єкт наукового осмислення.
2. Правові цінності
3. Основні аспекти цінності права
4. Основні підходи до визначення сутності держави

Теми рефератів:

1. Правова аксіологія як напрям філософії права.
2. Правовий прогрес.
3. Свобода як категорія філософії і юридичної науки.
4. Рівність як філософсько-правова категорія.

Література:

Основна:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.

2. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль: Екон. думка, 2016. 420 с.

3. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін. ; за ред. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Додаткова:

1. Вороніна І.М. Теоретичні основи дослідження класифікації правових цінностей. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 6. С. 177-183.

2. Гайворонюк Н. В. З історії філософсько-правової думки: Лон Фуллер про моральність права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 252–254.

3. Гоцуляк Ю. Історико-національні основи правового буття у вченні Ф. К. фон Савіньї. *Право і суспільство*. 2019. №. 6. С. 16–22.

4. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. 2022. № 3. С. 301–310. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/55.pdf>

5. Козинець О., Приходько В. Держава та право у вченні Ш.Л. Монтеск'є. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. 31 (70), № 1. С. 26–31.

6. Кравцов І.В. Класифікація правових цінностей та її значення для правової теорії і практики. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С.51-55.

7. Пилипишин П. Б. Філософсько-правова рефлексія індивідуалізму в античній класиці. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 15-21.

8. Попович Т.П. Юридичний обов'язок як правова цінність. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 43–47.

9. Скиба Е. К. Філософські основи пізнання правової реальності. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 132 с.

10. Сторожук Д.А. Онтологія правового прогресу через призму типології праворозуміння. *Університетські наукові записки*. 2018. № 66. С. 167-179. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1770.pdf>

Тема № 3: Політологія як передумова виникнення теорії держави і права.

Семінарське заняття. Політологія як передумова виникнення теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: формування у студента системних уявлень про політологію як передумову виникнення науки теорії держави і права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Виникнення політології, її розвиток та структура.
2. Історія світової політичної думки.
3. Співвідношення політології та теорії держави і права.

Методичні вказівки

Перше питання передбачає розкриття еволюції та інституалізації політичної науки як самостійного напрямку наукових досліджень, що намагається систематизувати й осмислити знання про політичні явища і процеси. Слід проаналізувати основні парадигми в системі політологічного знання, охарактеризувати роль Міжнародної асоціації політичної науки у становленні і розвитку політології, розкрити її структурні складові, взаємозв'язок з загальною теорією права і держави тощо.

При відповіді на друге питання необхідно розкрити історичні етапи формування системи знань про політику, політичну владу, політичні відносини й процеси, про організацію політичного життя суспільства. Зокрема, необхідно проаналізувати політичні погляди часів античності, політичні теорії епохи середньовіччя, політичні вчення Нового часу. Слід також зупинитись на особливостях української політичної думки.

Відповідаючи на останнє питання, слід охарактеризувати принципові моменти, які свідчать про спільність та своєрідність кожної з вказаних наук та навчальних дисциплін.

Питання цільових виступів:

1. Об'єкт і предмет політології.
2. Етапи розвитку світової політичної думки.
3. Розвиток української політичної думки.

Теми рефератів:

1. Політичні погляди часів античності.
2. Політичні теорії епохи середньовіччя.
3. Політичні вчення Нового часу.
4. Співвідношення політології та теорії держави і права.

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.
2. Кельман М.С., Стратонов В.М. Теорія держави та права. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Вдовичин І.Я. Ідея циклічності в політико-правовій думці (Дж. Віко). *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 10-25.
2. Динник І.П. Становлення взаємовідносин держави та суспільства: історико-методологічний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 106-109.
3. Козинець О., Приходько В. Держава та право у вченні Ш.Л. Монтеस्क'є. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. 31 (70), № 1. С. 26–31.
4. Котуков О.А. Генезис наукових ідей щодо обмеження публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 2 (50). С. 1-8.
5. Кудря І. Г. Політична теорія легізму. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філософські науки*. 2018. Том 29 (68), № 1. С. 26-29.
6. Львова О. Л. Ідея влади в часи реформації: Ян Гус, Мартін Лютер, Жан Кальвін. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 76-84.
7. Назаренко О. А. Історія становлення політичної системи суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2017. №3. С. 30–35. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_1/8.pdf
8. Налуцишин В. В. Філософсько-правове розуміння соціального контролю та правового порядку у творчості Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка та Г. Гроція. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 75-79.
9. Політика, право і влада в світлі правової політології ; за ред. І.О. Кресіної. Київ: ІДП імені В.М. Корецького НАН України, 2022. 370 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/naukovi_viddili_instutyty/politika_-pravo-i-vlada-v-svitli-pravovoyi-politologiyi-_monografiya_.pdf
10. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи : підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми ; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін.]. Львів: «Новий Світ-2000», 2017. Т. 2. 535 с.
11. Турчак О. В. Взаємодія канонічного та публічного права середньовічної доби: політико-правовий вимір. *Південно-український правничий часопис*. 2020. С. 159-164.
12. Фаст О. О. Розвиток уявлень про межі державної влади в середньовічній Європі. *Правова позиція*. 2020 № 2 (27). С. 15-20.

Тема № 4: Категорії політології у теорії держави і права.

Семінарське заняття. Категорії політології у теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: формування у студента системних уявлень про основні об'єкти наукового осмислення у політичній сфері та особливості їх відображення у теорії держави і права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Основні об'єкти наукового осмислення у політичній сфері.

2. Політична, виборча та партійна системи, їх співвідношення.
3. Політичні та юридичні аспекти демократії.
4. Право і політика. Правова політика.

Методичні вказівки

При розкритті змісту першого питання слід враховувати, що до числа найважливіших категорій політології відносяться: політика, політична влада, політична система суспільства, політичний режим, громадянське суспільство, політичні партії, політична культура, політична еліта, політичне лідерство й ін. Необхідно розкрити зміст кожної з вказаних категорій та продемонструвати їх зв'язок з державою як організацією політичної влади у суспільстві.

Друге питання передбачає аналіз таких системних політичних явищ, як політична система, виборча система та партійна система. Необхідно сформулювати поняття кожної з вказаних системних утворень, розкрити їх структурні компоненти, визначити типологію, охарактеризувати чинники, що впливають на їх формування і розвиток. Також слід визначити співвідношення вказаних понять.

При відповіді на третє питання слід розкрити ключові характеристики демократії, визначити її основні моделі, дослідити історичний розвиток ідеї демократичної держави, розкрити специфіку сучасних демократичних держав. Також необхідно охарактеризувати юридичні аспекти модернізації демократії в сучасному світі.

Відповідаючи на останнє питання, слід пам'ятати, що право і політика є взаємопов'язаними соціальними явищами. Право окреслює загальні рамки діяльності всіх державних структур, а також інших організацій, громадян й їхніх об'єднань, тобто створює умови формування явищ та організації процесів, важливих для політики. У свою чергу, політика визначає пріоритети і напрями розвитку права, створює ідеологічний фон, на тлі якого розвивається правова система суспільства. Наостанок необхідно охарактеризувати правову політику, що є одним з найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття.

Питання цільових виступів:

4. Політика і політична свідомість.
5. Чинники, що впливають на розвиток політичних відносин.
6. Політична система.
7. Складові правової політики.

Література:

Основна:

4. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.
5. Кельман М.С., Стратонов В.М. Теорія держави та права. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
6. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Аракелян Р. М. Становлення вчення про правову політику в теорії права наприкінці XIX – на початку XX століття. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 3-11.
2. Вдовичин І.Я. Ідея циклічності в політико-правовій думці (Дж. Віко). *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 10-25.
3. Волошенюк О.В. Дорадча демократія: модернізація чи криза народовладдя? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 66. С. 36-41.
4. Гільбург А.М. Політична та правова системи суспільства: співвідношення та взаємодія. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 26–30.
5. Котуков О.А. Генезис наукових ідей щодо обмеження публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 2 (50). С. 1-8.
6. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.
7. Кудря І. Г. Політична теорія легізму. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філософські науки*. 2018. Том 29 (68), № 1. С. 26-29.
8. Львова О. Л. Ідея влади в часи реформації: Ян Гус, Мартін Лютер, Жан Кальвін. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 76-84.
9. Назаренко О. А. Історія становлення політичної системи суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2017. №3. С. 30–35. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_1/8.pdf
10. Налуцишин В. В. Філософсько-правове розуміння соціального контролю та правового порядку у творчості Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка та Г. Гроція. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 75-79.
11. Олійник Ю.В. Розвиток політико-правових ідей щодо концепції захисної демократії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №2. С.68-75.
12. Політика, право і влада в світлі правової політології ; за ред. І.О. Кресіної. Київ: ІДП імені В.М. Корецького НАН України, 2022. 370 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/naukovi_viddili_instutyty/politika_-pravo-i-vlada-v-svitli-pravovoyi-politologiyi-_monografiya_.pdf
13. Фаст О. О. Розвиток уявлень про межі державної влади в середньовічній Європі. *Правова позиція*. 2020 № 2 (27). С. 15-20.
14. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / пер. з англ. Р. Корнута. Київ : Наш Формат, 2019. 576с.
15. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Р. Корнута, Т. Цимбал. Київ : Наш Формат, 2019. 608 с.
16. Явір В.А. Політико-правова система крізь призму системного підходу. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 34–39.

Тема № 5: Соціологія права як передумова виникнення теорії держави і права.

Семінарське заняття. Соціологія права як передумова виникнення теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: формування у студента системних уявлень про соціологію права як передумову виникнення науки теорії держави і права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Виникнення та розвиток соціології права.
2. Основні наукові школи в сучасній соціології права.
3. Співвідношення соціології права та теорії держави і права.

Методичні вказівки

Розгляд першого питання необхідно почати з висвітлення причин виникнення та основних етапів розвитку соціології права, що розкриває загальні та специфічні соціальні властивості, закономірності й механізми взаємодії суспільства як соціальної системи і права як його підсистеми, як засобу соціального регулювання. Крім того, слід розглянути проблему співвідношення соціології права та теорії права, при цьому слід пам'ятати, що соціологія права виходить із примату суспільних відносин над правовідносинами та юридичною нормою. З позицій соціології права, характер суспільних відносин визначає і систему правових норм, і ступінь їх порушення, і форму реагування суспільства на правопорушення.

Друге питання має на меті розкриття особливостей існуючих у соціології права підходів до розуміння соціальної природи права та визначення місця соціологічного знання у загальній системі знань. Відповідь на питання потребує аналізу поглядів Е.Дюркгейма, М. Вебера, Т. Парсонса, Ж. Карбоньє, Н. Лумана, специфічних рис марксистської соціології права, структурного функціоналізму, конститутивної теорії права тощо.

Останнє питання присвячене аналізу співвідношення соціології права та теорії держави і права. При відповіді на нього слід охарактеризувати наявні у юридичній літературі підходи до співвідношення вказаних наук, розкрити особливості предмету і методології кожної з них.

Питання цільових виступів:

1. Співвідношення соціології права і загальної теорії права.
2. Методологія соціології права.
3. Категоріально-понятійний апарат соціології права.

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.
2. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

3. Соціологія права / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 356 с.

Додаткова:

1. Гоцуляк Ю. Історико-національні основи правового буття у вченні Ф. К. фон Савіньї. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 16–22.

2. Гоцуляк Ю. Правове буття у доктрині юридичного позитивізму. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 23-28.

3. Динник І.П. Становлення взаємовідносин держави та суспільства: історико-методологічний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С.106-109.

4. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.

5. Налуцишин В. В. Філософсько-правове розуміння соціального контролю та правового порядку у творчості Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка та Г. Гроція. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 75-79.

6. Право і прогрес: запити громадянського суспільства ; за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2020. 368 с.

7. Щамбура Д. «Живе право» Є.Ерліха та його сучасна інтерпретація. *Часопис Київського університету права*. 2019/2. № 4. С. 61-67.

Тема № 6: Соціолого-правові категорії у теорії держави і права.

Семінарське заняття. Соціолого-правові категорії у теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: формування у студента системних уявлень про соціологію права як передумову виникнення науки теорії держави і права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Основні поняття і категорії соціології права.
2. Соціологія девіантної поведінки.
3. Соціальна ефективність права.

Методичні вказівки

Аналізуючи основні поняття і категорії соціології права, перш за все необхідно розкрити особливості права як соціального інституту, соціологічні погляди на правосвідомість і правову соціалізацію, проаналізувати соціальні ознаки правової поведінки, особливості правового конфлікту з позицій соціологічного підходу.

Розкриття другого питання передбачає ретельний аналіз девіантної поведінки з позицій правової соціології. Перш за все необхідно охарактеризувати існуючі наукові підходи до розуміння девіантної поведінки (зокрема - біологічний, психологічний та соціологічний підходи), після чого перейти до аналізу її типів і видів. Слід також проаналізувати причини девіантної поведінки та способи її запобігання.

Останнє питання присвячене аналізу соціальної ефективності права. Відповідь вимагає розкриття існуючих у науці підходів до ефективності права, критеріїв і показників останньої, методик її аналізу тощо.

Питання цільових виступів:

1. Категоріально-понятійний апарат соціології права.
2. Соціологічний підхід до розуміння правових конфліктів.
3. Типи і види девіантної поведінки.

Теми рефератів:

1. Соціологія юридичної діяльності.
2. Соціологія права і законотворчість.
3. Соціологія правозастосовної діяльності.
4. Соціальна ефективність права.

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.
2. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
3. Соціологія права / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 356 с.

Додаткова:

1. Гоцуляк Ю. Історико-національні основи правового буття у вченні Ф. К. фон Савінії. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 16–22.
2. Гоцуляк Ю. Правове буття у доктрині юридичного позитивізму. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 23-28.
3. Динник І.П. Становлення взаємовідносин держави та суспільства: історико-методологічний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С.106-109.
4. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.
5. Налуцишин В. В. Філософсько-правове розуміння соціального контролю та правового порядку у творчості Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка та Г. Гроція. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 75-79.
6. Почепцов Ю. Ефективність і дієвість права: теоретико-правові основи критеріїв виміру. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 3. С. 33–36. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/7.pdf
7. Право і прогрес: запити громадянського суспільства ; за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2020. 368 с.
8. Щамбура Д. «Живе право» Є.Ерліха та його сучасна інтерпретація. *Часопис Київського університету права*. 2019/2. № 4. С. 61-67.

Тема № 7: Виникнення і розвиток методології дослідження права і держави.

Семінарське заняття. Виникнення і розвиток методології дослідження права і держави.

Навчальна мета заняття: формування у студента системних уявлень про методологію дослідження держави і права, її виникнення і розвиток.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Закономірності розвитку теоретико-правової методології.
2. Система методів дослідження права і держави.
3. Категорії методологічного юридичного мислення.
4. Методологічні аспекти формування юридичної термінології.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання, необхідно пам'ятати про світоглядні та інструментальні складові наукової методології. Пізнання тих чи інших об'єктів навколишнього світу, маючи справу з невідомими явищами, використовує світогляд як відправний пункт мислення, своєрідну ідеальну модель дійсності. У зв'язку з цим слід проаналізувати вплив на розвиток теоретико-правової методології матеріалізму й ідеалізму, діалектики і метафізики. Розкриваючи історизм, конкретність, достовірність і різноманіття наукових підходів до дослідження держави і права, слід звернути увагу на обумовленість методології досліджень держави і права загальним рівнем знань свого часу, конкретно-історичними, економічними і політичними умовами суспільного життя. З іншого боку, методологія є набором інструментів, системне використання яких дає змогу розкрити природу певного державно-правового явища.

Друге питання передбачає розкриття змісту конкретних методів дослідження права і держави. При цьому необхідно виходити з того, що методологія теорії держави і права – це багаторівнева, інтегральна система фундаментальних світоглядних принципів та різноманітних методів, за допомогою яких пізнаються закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, вдосконалюється понятійно-категоріальний апарат юридичної науки. Отже, слід розглянути особливості загальнонаукових (формально-логічного дослідження, системний, історичний, моделювання), спеціально-наукових (конкретно-соціологічний, аксіологічний, статистичний, математичний) та спеціально-юридичних (техніко-юридичний, порівняльно-правовий, інтерпретаційно-правовий та ін.) методів наукового пізнання.

Третє питання має на меті аналіз основних категорій методологічного юридичного мислення, зокрема: історичне і логічне; конкретне і абстрактне; одиничне і загальне, частина і ціле, явище і сутність; форма і зміст, причина і наслідок та ін. Вказані категорії є універсальними формами мислення, в яких відображаються найзагальніші зв'язки, властивості і відношення, що мають місце в об'єктивній дійсності. Розкривши зміст кожної категорії, необхідно також проілюструвати її використання у загальній теорії права і держави.

При відповіді на останнє питання слід виходити з того, що мова є знаковою системою, що служить засобом прояву думок, професійного спілкування юристів, передачі професійної (правової) інформації. Відтак слід розкрити особливості формування юридичної терміносистеми, проаналізувати фактори, що впливають на цей процес, вимоги, що висуваються до юридичних термінів, способи створення нових термінів тощо.

Питання цільових виступів:

1. Рівні дослідження державно-правових явищ.
2. Світоглядні та інструментальні складові наукової методології.
3. Формування юридичної термінології.

Теми рефератів:

1. Поняття і основні характеристики наукового пізнання.
2. Феноменологічний та герменевтичний підходи до дослідження правової реальності.
3. Правові поняття та правові категорії як наукові абстракції.
4. Діалектична методологія дослідження державно-правових явищ.
5. Процеси диференціації й інтеграції політико-правових знань.

Література:

Основна:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.
2. Кельман М.С., Стратонов В.М. Теорія держави та права. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Балинська О., Ященко В. Методологічні засади юридичного прагматизму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 20–30.
2. Качур В., Козін С. Методологічна функція теорії держави і права. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 1. С. 68–73.
3. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
4. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 54–58.
5. Методологія в праві: монографія / [І.Безклубий, І.Гриценко, М.Козюбра та ін.]; за заг. ред. І.Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.

6. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, А. П. Овчиннікова та ін.; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. 420 с.

7. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С.189-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_5_43.

8. Онтологія, аксіологія, антропологія, гносеологія філософсько-правових вчень / За заг. ред. В.В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2015. 246 с.

9. Тарахонич Т.І. Методологічний інструментарій наукового пізнання. *Правова держава*. 2017. Вип.28. С.118-126.

Тема № 8: Виникнення теорії держави і права як науки

Семінарське заняття. Виникнення теорії держави і права як науки.

Навчальна мета заняття: з'ясувати природу, структуру «Енциклопедії права» як передумови виникнення науки «Теорія держави і права», дослідити зміст перших загальнотеоретичних учень про право і державу, встановити особливість категоріально-понятійного апарату теорії держави і права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Енциклопедія права як передумова виникнення загальнотеоретичної юридичної науки
2. Загальна теорія права як передумова виникнення загальнотеоретичної юриспруденції
3. Юридична деонтологія і загальнотеоретична юриспруденція

Методичні рекомендації

Перше питання даної теми потребує встановлення факту, що «Енциклопедія права» була не стільки наукою, скільки навчальною дисципліною, стислим оглядом основних юридичних понять, першою науковою спробою їх узагальнення, здійсненою у свій час в Німеччині, Російській імперії. Розкриття змісту питання потребує здійснення аналізу співвідношення «Енциклопедії права» як історичної навчальної дисципліни і «Вступу до юридичної спеціальності» («Юридичної деонтології») як навчальної дисципліни, котра мала (має) місце в низці сучасних країн, а також обґрунтування необхідності використання в окремих сучасних навчальних посібниках розділів з назвою «Енциклопедія права» і репрезентацією відповідного за обсягом понятійного апарату.

Перші загальнотеоретичні вчення про право і державу як передумову виникнення науки «теорія держави і права» насамперед необхідно пов'язувати з такими науковцями як М. Коркунов, Г. Шершеневич, П. Сорокін, Л. Петражицький, котрі поступово, орієнтуючись переважно на праці німецьких вчених (юристів, філософів, соціологів) цілеспрямовано створювали вже не конспект спеціальних юридичних наук, а власне загальну теорію права. Перші

наукові праці, котрі репрезентують узагальнюючі вчення про державу і право, про зв'язаність держави правом, про взаємозв'язок держави і права, про взаємозв'язані теорію держави і теорію права, про загальну теорію держави і права тощо насамперед необхідно пов'язувати з такими науковцями як Г. Шершеневич, Л. Петражицький, Г. Кельзен, Г. Еллінек, М.М. Алексєєв, П. Стучка. В УРСР, як і в інших «радянських республіках», відповідні підручники мали усталену і загальну для них назву «Теорія держави і права».

З огляду на сучасні «юридичні науки» існує наукова спеціальність 12.00.01. - «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень», котра має певну власну історію свого формально-юридичного виникнення в період перебування України у складі колишнього СРСР. В сучасних умовах доцільно ознайомитись із чинним наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (14.09.2011 р., № 1057) про загальний перелік наукових і, зокрема, юридичних спеціальностей в Україні.

При відповіді на останнє питання насамперед доцільно з'ясувати поняття юридичної деонтології, окреслити етапи її розвитку та розкрити її взаємозв'язок з теорією держави і права.

Питання цільових виступів:

1. Підходи до теоретичного опанування державно-правовими явищами у світі.
2. Енциклопедія права.
3. Становлення і розвиток юридичної деонтології.

Література:

Основна:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.

2. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.

3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Бабкін В.Д. Філософія права та загальна теорія держави і права: проблеми взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2013. Вип.12. С.3-8.

2. Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 188-192.

3. Жаровська І.М. Сучасна теорія держави і права: традиційність та новаторство підходів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 252-257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_43.

4. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Юриспруденція: від витоків до сучасності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 3. С. 32–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_3_7

5. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.

6. Курс лекцій з юридичної деонтології : навч. посіб.; за заг. ред. І. А. Логвиненка, І. Л. Невзорова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. 184 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed4a0090-3bf0-43ec-9b1a-a23d48badb90/content>

7. Очколяс Д. Природа та структура теоретичної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 193-199.

8. Рябовол Л. Передумови й чинники становлення вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 182-187.

9. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Тенденції розвитку юридичної науки в ХХІ столітті. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2. С. 155-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_2_31.

Тема № 9: Предмет теорії держави і права: статика та динаміка

Семінарське заняття. Предмет теорії держави і права: статика та динаміка.

Навчальна мета заняття: з'ясувати природу, структуру «Енциклопедії права» як передумови виникнення науки «Теорія держави і права», дослідити зміст перших загальнотеоретичних учень про право і державу, встановити особливості категоріально-понятійного апарату теорії держави і права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Загальнотеоретичне вчення про діалектичний взаємозв'язок держави і права.
2. Структура теорії держави і права.
3. Закономірність і випадковість розвитку державно-правових явищ.
4. Чинники, що спричиняють переосмислення предмета теорії держави і права.

Методичні рекомендації

При відповіді на перше питання необхідно розкрити існуючі підходи щодо доречності чи навпаки, недоречності вивчення права і держави в межах однієї науки. Слід також проаналізувати етатистський та природно-правовий підходи до співвідношення держави і права, охарактеризувати відносну самостійність та взаємозалежність держави і права як об'єктів наукового пізнання.

Відповідь на друге питання передбачає урахування того факту, що загальна теорія держави і права викладається за певною системою, яку

складають логічно та послідовно розташовані питання, що відтворюють об'єктивну структуру і зміст предмета даної науки.

Предмет теорії держави і права формулюється як досягнення складного об'єкта, яким є держава та право. Стало вже традиційним змістом предмета розглядати закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави та права. Разом із тим у розвитку держави і права вагомому роль відіграють не лише закономірності, а й випадковості, крізь призму яких часто тільки й можливо проникнути у специфіку становлення і розвитку окремих правових систем і державних утворень. Тому при відповіді на третє питання слід приділити уваги не лише закономірностям, але й визначити значення випадковостей.

У останньому питанні слід проаналізувати чинники, що спричиняють розширення, поглиблення, звуження та переосмислення предмета теорії держави і права.

Питання цільових виступів:

1. Вчення про діалектичний взаємозв'язок держави і права.
2. Предмет і метод теорії держави і права.
3. Вплив випадковостей на розвиток держави.

Література:

Основна:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.

2. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.

3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Бабкін В.Д. Філософія права та загальна теорія держави і права: проблеми взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2013. Вип.12. С.3-8.

2. Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 188-192.

3. Жаровська І.М. Сучасна теорія держави і права: традиційність та новаторство підходів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 252-257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_43.

4. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Юриспруденція: від витоків до сучасності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 3. С. 32–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_3_7

5. Козін С. Випадковості як складовий елемент предмета теорії держави і права. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 2. С. 116-123.

6. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.

7. Очколяс Д. Природа та структура теоретичної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 193-199.

8. Рябовол Л. Передумови й чинники становлення вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 182-187.

9. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Тенденції розвитку юридичної науки в ХХІ столітті. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2. С. 155-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_2_31.

Тема № 10: Розвиток системи юридичних наук у ХХ-ХХІ ст. і теорія держави та права

Семінарське заняття. Розвиток системи юридичних наук у ХХ-ХХІ ст. і теорія держави та права.

Навчальна мета заняття: з'ясувати у контексті поглядів на сучасну систему юридичних наук роль та місце в ній теорії держави і права, встановити вплив на сучасне доктринальне загальнотеоретичне мислення юридичної герменевтики.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Класифікація наук і сучасна система юридичних наук.
2. Роль та місце теорії держави і права в системі юридичних наук.
3. Юридична герменевтика і теорія держави та права.

Методичні рекомендації:

Після огляду класифікації видів наук, котрі загалом існують на даний момент часу, з'ясування сучасної системи юридичних наук, є сенс звернути увагу на різні підходи до їх групування за тими чи іншими критеріями.

Роль та місце теорії держави і права в системі юридичних наук доцільно розкривати з використанням поняття «функції», котрі виконує теорія держави і права щодо інших юридичних наук в їх системі.

«Правова герменевтика» сформувалась на основі «філософської герменевтики» як, зокрема, вчення про розуміння, інтерпретацію текстів, науку про правила тлумачення. У свою чергу є правова дійсність, є юридичні тексти, нормативні юридичні тексти тощо. Існує і «теорія юридичного тлумачення» як складова теорії держави та права. Загалом юридична герменевтика як розділ загальнотеоретичної юриспруденції охоплює сферу знань: про способи викладу волі законодавця в юридичному тексті (юридична техніка, юридична лінгвістика, легістика (наука про оформлення нормативних актів-документів); про способи тлумачення (з'ясування, роз'яснення) волі законодавця, об'єктивованої в юридичних документах; правову експертизу юридичних

текстів як сферу знань, що застосовуються задля виправлення недоліків юридичних текстів.

Питання цільових виступів:

1. Сучасна система юридичних наук.
2. Загальнотеоретична юриспруденція в системі юридичних наук.
3. Герменевтичні засади аналізу правових текстів.

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.
2. Кельман М.С., Стратонов В.М. Теорія держави та права. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Волошенюк О.В. Теоретична характеристика категорії «фундаментальні права людини». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №2. С. 15-19.
2. Корнієнко Г. П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 295-304.
3. Котуков О.А. Генезис наукових ідей щодо обмеження публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 2 (50). С. 1-8.
4. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.
5. Куц Г. М. Домінантні ідеї правового лібералізму в європейському просторі: політико-ментальний вимір. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 73-84.
6. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 42-46.
7. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С.189-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_5_43.
8. Онтологія, аксіологія, антропологія, гносеологія філософсько-правових вчень / За заг. ред. В.В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2015. 246 с.
9. Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: Статті учасників I Міжнародного круглого столу (м. Львів, 28-29 жовтня 2016 року). Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2017. 364 с.
10. Протосавіцька Л. Конституційна цінність прав людини на шляху розбудови сучасних форм партиципаторної демократії. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету : Серія: Право. 2017. Т. 1, № 47. С. 81–84.

Тема № 11: Динамізм концепцій і понять теорії держави і права.

Семінарське заняття. Динамізм концепцій і понять теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: з'ясувати у контексті поглядів на сучасну систему юридичних наук роль та місце в ній теорії держави і права, встановити вплив на сучасне доктринальне загальнотеоретичне мислення антропології права, юридичної герменевтики, різних підходів до праворозуміння.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Динаміка розвитку уявлень про правову систему.
2. Антропологія права та антропологізація юридичної науки.
3. Розвиток учень про принцип верховенства права, співвідношення права і закону, правовий закон.

Методичні рекомендації:

Як відомо, поняття «правова система» є ключовим, основоположним для загальної теорії права, порівняльного правознавства, міжнародного права. У межах теорії права правова система є гранично загальним поняттям, позитивним виміром правової реальності, що в найбільш узагальненому вигляді відображає єдність компонентів і елементів у формальному й структурному вигляді. Отже, відповідаючи на перше питання, слід зосередити увагу на дослідженні основних етапів розвитку категорії «правова система» у національній та зарубіжній юридичній науці.

Друге питання звертає увагу на необхідність врахування у контексті загальнотеоретичної юриспруденції, в «теорії права» «антропологічних основ права». Антропологія права («юридична антропологія») як наука про «правову людину» припускає дослідження права не на основі його «письмових форм (джерел)», що містять «норми права», тобто дослідження не «писаного права», а сфери життєдіяльності спільностей, де формуються, мають місце визнані ними, обов'язкові для них правила поведінки, найчастіше неписаного характеру (досліджуються закономірності формування, функціонування, розвитку «спільностного права»). Інакше кажучи, антропологія права вивчає «правове буття людства» (правове буття соціальних структур, усталених великих соціальних груп: народи, нації, етнічні групи тощо) в процесі його розвитку в ті чи інші історичні періоди. Основні положення «антропоцентричної теорії права» є спробою подолання державоцентристської теорії права, законницького образу права, репрезентації онтологічних, аксіологічних, гносеологічних аспектів права, що розглядаються в контексті як легістсько-нормативістського, так і юридичного (природноправового) підходів.

Відповідаючи на третє питання, слід враховувати, що у сучасній науці напрацьована значна кількість різних за змістом та смисловим навантаженням підходів до визначення поняття верховенства права. З одного боку, це засвідчує неабияку актуальність цієї проблематики, а з іншого – різноманітність наукових поглядів підтверджує наявність перешкод формування єдиного комплексного визначення питання змісту цієї дефініції. Отже, слід простежити історичний розвиток ідеї верховенства права, а також розрізнення категорій «право» і «закон», розкрити основні характеристики поняття «правовий закон».

Питання цільових виступів:

1. Причини і чинники антропологізації юридичної науки.
2. Верховенство права у історико-правовому вимірі.
3. Антропоцентрична теорія права М. Патей-Братасюк.

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.
2. Кельман М.С., Стратонов В.М. Теорія держави та права. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Волошенюк О.В. Теоретична характеристика категорії «фундаментальні права людини». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №2. С. 15-19.
2. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. 2022. № 3. С. 301–310. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/55.pdf>
3. Корнієнко Г. П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 295-304.
4. Котуков О.А. Генезис наукових ідей щодо обмеження публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 2 (50). С. 1-8.
5. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.
6. Крижова О. Г. Структура принципу верховенства права: аналіз крізь призму його правозастосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 149–153.
7. Куц Г. М. Домінантні ідеї правового лібералізму в європейському просторі: політико-ментальний вимір. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 73-84.

8. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 42-46.

9. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С.189-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_5_43.

10. Онтологія, аксіологія, антропологія, гносеологія філософсько-правових вчень / За заг. ред. В.В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2015. 246 с.

11. Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: Статті учасників I Міжнародного круглого столу (м. Львів, 28-29 жовтня 2016 року). Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2017. 364 с.

12. Удовика Л. Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (частина 1). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 12-20. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_3_4.

13. Удовика Л.Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (Частина 2). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 26-33.

14. Фаст О.О. Внесок Фоми Аквінського у формування концепції верховенства права. *Науковий вісник УжНУ. Серія: «Право»*. 2017. Вип. 43. Том 1. С. 44- 47.

15. Фаст О. О. Поняття «право» і «закон» у філософсько-правовій думці європейського середньовіччя. *Право і суспільство*. 2017. № 1, ч. 2. С. 47-51.

Тема №12. Розвиток теорії держави і права у XX-XXI ст.

Семінарське заняття. Розвиток теорії держави і права у XX-XXI ст.

Навчальна мета заняття: з'ясувати сучасний стан розвитку загальнотеоретичного вчення про різні підходи до розуміння права, сутність підходів до розуміння структури правосвідомості, а також основні засади юридичного процесу.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Праворозуміння: сучасний стан розвитку загальнотеоретичного вчення.
2. Теорія правосвідомості: сучасний стан розвитку.
3. Теорія юридичного процесу.

Методичні рекомендації:

Перше питання насамперед потребує з'ясування напрямів впливу сучасних підходів до праворозуміння на «теорію права» як органічну складову науки «Теорія держави і права». «Праворозуміння» як наукова категорія загальнотеоретичної юриспруденції охоплює і процес пізнання природи права, і його оцінку як цілісного явища. «Праворозуміння» є елементом правосвідомості юристів-вчених (у контексті проблеми праворозуміння науковці розрізняють античну концепцію права, сучасну концепцію права, моністичну концепцію права, плюралістичну концепцію права тощо).

«Праворозуміння» закономірно знаходить вираз в формулюванні визначення поняття права як системоутворюючого поняття «теорії права».

З огляду на багатоманітність підходів до розуміння правосвідомості та її структурних елементів насамперед доцільно звернути увагу на те, що в умовах сьогодення термінопоняття «правосвідомість» розуміється широко, ним охоплюється як усвідомлюване, так і неусвідомлюване у правовій сфері внутрішнього світу людей. Окрім того, в її структурі сучасна наука розрізняє правові світогляд, мислення, менталітет, пізнавальні, оцінні, мотиваційні (регулятивні) елементи тощо.

Сучасна теорія юридичного процесу оперує такими поняттями як зміст юридичного процесу, види юридичного процесу, стадії юридичного процесу, процесуальні провадження. Отже, при відповіді на останнє питання слід розкрити кожне з вказаних понять.

Питання цільових виступів:

1. Чинники, що обумовлюють наявність різних типів праворозуміння.
2. Проблема багатоджерельності права, її вирішення представниками різних правових шкіл.
3. Види юридичного процесу.

Теми рефератів:

1. Структура правосвідомості: основні наукові підходи.
2. Типологія праворозуміння.
3. Стадії юридичного процесу.

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.
2. Кельман М.С., Стратонов В.М. Теорія держави та права. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
3. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль: Екон. думка, 2016. 420 с.

Додаткова:

1. Гоцуляк Ю. Правове буття у доктрині юридичного позитивізму. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 23-28.
2. Козинець О. Г., Приходько В. О. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 165-169.
3. Михайліна Т. Правосвідомість у правовій системі: кібернетичний та синергетичний аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №8. С. 150-155.
4. Павлюк А. Правова реальність як нормативно-ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický a law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.

5. Плавич В.П. Нове розуміння сутності і моделей сучасного права: особливості та тенденції розвитку. *Правова держава*. 2020. Вип. 37. С. 17-29.

6. Щамбура Д. «Живе право» Є.Ерліха та його сучасна інтерпретація. *Часопис Київського університету права*. 2019/2. № 4. С. 61-67.

Тема №13. Перспективні напрями розвитку теорії держави і права як науки.

Семінарське заняття. Перспективні напрями розвитку теорії держави і права як науки.

Навчальна мета заняття: з'ясувати взаємозв'язок таких явищ як «глобалізація» і «державний суверенітет»; визначити особливості: процесу європеїзації права і правопорядку в Україні, юридичної конвергенції, мультикультуралізму.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Інновації та сучасні тренди в традиційній юриспруденції.
2. Держава і право в умовах глобалізації та інтеграції.
3. Юридична конвергенція, її вплив на сучасну теорію правових систем.
4. Мультикультуралізм та правовий плюралізм.

Методичні рекомендації:

Інноваційний розвиток виступає невід'ємною частиною сучасного життя і водночас є індикатором прогресу людства. Перманентне прагнення людини до самовдосконалення, а також еволюції сприяє конвертації її здібностей у результати інтелектуальної діяльності (технології, винаходи, корисні моделі тощо) з подальшим впровадженням останніх у різних сферах суспільного життя. Відповідаючи на перше питання, слід охарактеризувати роль інновацій у праві, розкрити чинники, під впливом яких вони розвиваються.

Аналіз такого явища як «глобалізація» насамперед припускає з'ясування впливу глобалізаційних процесів на розвиток теорії національної правової системи, з'ясування оцінних суджень щодо даного процесу з точки зору теорії державного суверенітету, формування уявлень про теорію глобального суспільства і локальних суспільств в її співвідношенні з теорією державного, національного, народного суверенітету.

У контексті дослідження процесу європеїзації права і правопорядку в Україні необхідно звернути увагу на відповідне юридичне і теоретичне забезпечення даного процесу, з'ясувати основні проблеми реалізації зазначених теоретичних положень в юридичну практику.

Питання щодо юридичної конвергенції і сучасної теорії правової системи потребує визначення категорії «юридична конвергенція», виявлення форм і видів юридичної конвергенції, методів її здійснення, розкриття особливостей юридичної конвергенції елементів системи права та конвергенції правових систем різних держав, виокремлення позитивних і негативних властивостей юридичної конвергенції. Також доцільно звернути увагу на зв'язок поняття

юридична конвергенція з теорією правового закону, зокрема, «конвергенція права і закону» припускає процес зближення чинного законодавства з природними і невідчужуваними правами і свободами людини шляхом їх прямого або непрямого включення в правове регулювання суспільних відносин.

Питання цільових виступів:

1. Вплив глобалізації на розвиток держави і права.
2. Впровадження європейських стандартів у правову систему України.
3. Юридична конвергенція як загальнотеоретичне поняття.

Література:

Основна:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.
2. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль: Екон. думка, 2016. 420 с.
3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Васильєв С.В. Механізм юридичної конвергенції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №5. С. 17-22. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/4.pdf>
2. Волошенюк О. В. Переваги і недоліки політики мультикультуралізму. *Форум Права*. 2019. № 56(3). С. 6–12.
3. Дейнеко Д.О. Поняття "європейське право" та "європеїзація" правової системи України. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2019. Вип. 10. С. 79-87.
4. Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика ; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2022. 226 с.
5. Рябовол Л.Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 3 (43). С. 262-266.
6. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Тенденції розвитку юридичної науки в ХХІ столітті. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2. С. 155-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_2_31.

Тема №14. Вплив новітніх технологій на розвиток теорії держави і права. Семінарське заняття. Вплив новітніх технологій на розвиток теорії держави і права.

Навчальна мета заняття: з'ясувати особливості формування концептів «електронного урядування» та «електронної демократії», правові і моральні

аспекти розвитку робототехніки і штучного інтелекту, усвідомити вплив новітніх технологій на захист прав людини.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Формування концептів «електронного урядування» та «електронної демократії».
2. Право і робототехніка: теорія і практика.
3. Штучний інтелект, моральні та правові аспекти його розвитку.
4. Новітні технології та захист прав людини.

Методичні рекомендації:

При висвітленні основних положень теорії «електронного урядування» і теорії «електронної демократії» обов'язково слід звернути увагу на нетотожність понять «електронне урядування» і «електронна демократія». Необхідно розкрити особливості кожної з вказаних категорій, вказати на практичні кроки і труднощі їх впровадження в Україні.

Одним із наслідків такого явища як роботизація діяльності людини є проблема можливого ненормативного функціонування автономної робототехніки, проблема визначення суб'єкта юридичної відповідальності за фактичними наслідками юридично значущого функціонування автономної робототехніки, проблема юридичної терміно-понятійної ідентифікації автономних роботів орієнтуючись на такі категорії як «об'єкти» і «суб'єкти» правовідносин для розмежування поведінки робота і поведінки людини тощо.

Нові технології змінюють наше повсякденне буття і ставлять етичні питання, яких раніше не існувало. Зміни в житті людей, які приносить штучний інтелект, важко порівняти з тим, що з'являлося раніше. Людство може позбутися більшості відомих професій, також існує можливість створення нової форми життя. Всі ці питання, а також інші ризики і позитивні моменти впровадження штучного інтелекту у різні сфери соціального життя, у тому числі у юридичну діяльність, слід розглянути при відповіді на третє питання.

Цифрові технології змінили засоби, за допомогою яких, з однієї сторони, можливості людини значно зросли, проте такі новітні засоби викликають й масові порушення прав людини по всьому світу. Інтернет став незамінним інструментом для реалізації низки прав людини та прискорення економічного розвитку. Проте щодня з'являються нові факти того, як через цифрові технології порушуються права людей - заборони соціальних мереж та порушення конфіденційності, масові електронні стеження за громадянами, справи щодо права бути забутим в мережі Інтернет, дезінформація, фейкові новини та висловлювання ненависті в мережі. Всі ці проблеми слід проаналізувати при відповіді на останнє питання теми.

Питання цільових виступів:

1. Електронне урядування: теорія і практика.
2. Право і робототехніка: теорія і практика.
3. Юридичні і моральні аспекти використання штучного інтелекту.

Теми рефератів:

1. Електронна демократія: теорія і практика.
2. Інтернет-право: теорія і практика.
3. Віртуалізація у праві як загальнотеоретичне поняття.

Література:

Основна:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.
2. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль: Екон. думка, 2016. 420 с.
3. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Додаткова:

1. Беляков К. І. Понятійні та методологічні основи регулювання нових типів інформаційних відносин: "віртуальні правовідносини". *Lex Portus*, 2016. № 2. С. 47-63. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6745>
2. Бистрова Ю. В. «Віртуалізація» у праві: сучасне праворозуміння та проблеми термінологічної визначеності. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ конф., 25 жовт. 2017 р. Харків, 2017. С. 143–145.
3. Гиляка О. С. Новітні технології та права людини: аналіз деяких критичних проблем цифрової ери. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 2. С. 15-30. URL: <https://ccu.gov.ua/library/novitni-tehnologiyi-ta-prava-lyudyny-analiz-deyakih-krytychnyh-problem-cyfrovoiy-ery>
4. Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. К. : НАДУ, 2015. 66 с.
5. Заславська О. О. Віртуалізація простору політичної комунікації: особливості та тенденції. *Грані*. 2016. № 8. С. 90–99.
6. Коваль М. Електронна особистість: навіщо ЄС обговорює права роботів. *Європейська правда*. 24.01.2017. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/01/24/7060539/>
7. Кривицький Ю.В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. №2. С. 90-101.
8. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 42-46.
9. Онищук І. І. Правове регулювання технологій штучного інтелекту: теоретико-прикладні та етичні засади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 50–57.

10. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 15–23.

11. Радутний О. Е. Штучний інтелект, інформаційна безпека та законотворчий процес (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 149–158.

12. Стефанчук Р. Інформаційні технології та право: quo vadis? *Право України*. 2018. № 1. С. 30–50.

13. Calo R. Robots in American Law. *Legal Studies Research Paper*. 2016. No.04. URL: <http://ssrn.com/abstract=2737598>

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна література:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.

2. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник для студ.-юристів; за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 596 с.

3. Кельман М.С., Стратонов В.М. Теорія держави та права. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.

4. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль: Екон. думка, 2016. 420 с.

5. Попович В.М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

6. Соціологія права / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 356 с.

7. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін. ; за ред. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Додаткова література:

1. Аракелян Р. М. Становлення вчення про правову політику в теорії права наприкінці XIX – на початку XX століття. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 3–11.

2. Бабкін В.Д. Філософія права та загальна теорія держави і права: проблеми взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2013. Вип.12. С.3-8.
3. Балинська О., Яценко В. Методологічні засади юридичного прагматизму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 20–30.
4. Белов Д.М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90.
5. Беляков К. І. Понятійні та методологічні основи регулювання нових типів інформаційних відносин: "віртуальні правовідносини". *Lex Portus*, 2016. № 2. С. 47-63. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6745>
6. Бистрова Ю. В. «Віртуалізація» у праві: сучасне праворозуміння та проблеми термінологічної визначеності. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ конф., 25 жовт. 2017 р. Харків, 2017. С. 143–145.
7. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 4 (28). С. 161–168.
8. Богуцький П. Про використання системного підходу в осягненні цілісності системи права. *Право України*. 2015. № 6. С. 157–164.
9. Бородін І. Соціальна, правова держава - її ознаки, атрибути та символи / І. Бородін, А. Желяк // *Evropský politický a právní diskurz*. 2019. Volume 6. Issue 2. S. 72-79. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/40214>
10. Васильєв С.В. Механізм юридичної конвергенції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №5. С. 17-22. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/4.pdf>
11. Вдовичин І.Я. Ідея циклічності в політико-правовій думці (Дж. Віко). *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 10-25.
12. Вісьтак І.Я. Методологічні аспекти дослідження соціологічної концепції права у США. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 79: ч. 2. С. 395-401. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/64-1.pdf>
13. Вовк П. В. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 19-23. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16856>
14. Волошенюк О.В. Дорадча демократія: модернізація чи криза народовладдя? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 66. С. 36-41.
15. Волошенюк О. В. Переваги і недоліки політики мультикультуралізму. *Форум Права*. 2019. № 56(3). С. 6–12.
16. Волошенюк О.В. Розширювальне тлумачення норм національного і міжнародного права. *Форум Права*. 2024. № 1 (78). С. 77-87.

17. Волошенюк О.В. Теоретична характеристика категорії «фундаментальні права людини». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №2. С. 15-19.
18. Волошенюк О.В. Тіньові феномени у політико-правовій реальності. *Форум Права*. 2023. № 1 (74). С. 90–97.
19. Вороніна І.М. Теоретичні основи дослідження класифікації правових цінностей. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 6. С. 177-183.
20. Гайворонюк Н. В. З історії філософсько-правової думки: Лон Фуллер про моральність права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 252–254.
21. Гільбург А.М. Політична та правова системи суспільства: співвідношення та взаємодія. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 26–30.
22. Гиляка О. С. Новітні технології та права людини: аналіз деяких критичних проблем цифрової ери. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 2. С. 15-30. URL: <https://ccu.gov.ua/library/novitni-tehnologiyi-ta-prava-lyudyny-analiz-deyakih-krytychnyh-problem-cyfrovyi-ery>
23. Гоцуляк Ю. Історико-національні основи правового буття у вченні Ф. К. фон Савінії. *Право і суспільство*. 2019. №. 6. С. 16–22.
24. Гоцуляк Ю. Правове буття у доктрині юридичного позитивізму. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 23-28.
25. Грищук О., Слюсарчук Х. Ліберальний комунітаризм як філософія правового розвитку постмодерного суспільства. *Український часопис конституційного права*. 2018. Ч. 1. С. 19-27.
26. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. 2022. № 3. С. 301–310. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/55.pdf>
27. Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 188-192.
28. Дейнеко Д.О. Поняття "європейське право" та "європеїзація" правової системи України. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2019. Вип. 10. С. 79-87.
29. Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика ; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2022. 226 с.
30. Динник І.П. Становлення взаємовідносин держави та суспільства: історико-методологічний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 106-109.
31. Духневич А.В., Спесівцев Д.С. «Юридичні інновації» як освітній компонент (навчальна дисципліна). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 156-160. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/37.pdf
32. Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. К. : НАДУ, 2015. 66 с.

33. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навч. посіб. / І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, В. В. Рєзніков ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 495 с.
34. Жаровська І.М. Сучасна теорія держави і права: традиційність та новаторство підходів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 252-257. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_43.
35. Завальнюк В. Витоки юридичної антропології в Україні. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 5-14.
36. Заславська О. О. Віртуалізація простору політичної комунікації: особливості та тенденції. *Грані*. 2016. № 8. С. 90–99.
37. Інноваційне право: науково-практичний посібник за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського, О. В. Розгон. Харків: Право, 2019. 246 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/6707>
38. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Юриспруденція: від витоків до сучасності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 3. С. 32–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_3_7
39. Качур В., Козін С. Методологічна функція теорії держави і права. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 1. С. 68-73.
40. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
41. Коваль М. Електронна особистість: навіщо ЄС обговорює права роботів. *Європейська правда*. 24.01.2017. URL: <http://www.euointegration.com.ua/experts/2017/01/24/7060539/>
42. Козін С. Випадковості як складовий елемент предмета теорії держави і права. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 2. С. 116-123.
43. Козинець О., Приходько В. Держава та право у вченні Ш.Л. Монтеск'є. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. 31 (70), № 1. С. 26–31.
44. Козинець О. Г., Приходько В. О. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 165-169.
45. Козюбра М. Філософія права, правознавство і наука: спільні риси та відмінності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 2. С. 128-142.
46. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 54–58.
47. Корнієнко Г. П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 295-304.
48. Косілова О.І. «Озброєна демократія» – засіб проти авторитаризму? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 78–82. URL: http://lsej.org.ua/7_2023/16.pdf
49. Котуков О.А. Генезис наукових ідей щодо обмеження публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 2 (50). С. 1-8.

50. Кравцов І.В. Класифікація правових цінностей та її значення для правової теорії і практики. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С.51-55.
51. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.
52. Кривицький Ю.В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. №2. С. 90-101.
53. Крижова О. Г. Структура принципу верховенства права: аналіз кризь призму його правозастосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 149–153.
54. Кудря І. Г. Політична теорія легізму. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: *Філософські науки*. 2018. Том 29 (68), № 1. С. 26-29.
55. Куц Г. М. Домінантні ідеї правового лібералізму в європейському просторі: політико-ментальний вимір. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 73-84.
56. Кучук А.М. «Правова система» і «legal system» у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: *Право*. 2018. № 1. С. 9-17.
57. Львова О. Л. Ідея влади в часи реформації: Ян Гус, Мартін Лютер, Жан Кальвін. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 76-84.
58. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
59. Ляшенко Р. Солідаризм: сутність та перспективи реалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019/1. №4. С. 187-190.
60. Манько Д. Г. Юридичні технології: поняття й особливості співвідношення із суміжними категоріями. *Наук. вісн. Міжнародн. гуманітар. ун-ту*. Серія: *«Юриспруденція»*. 2019. Вип. 37. С. 6–9.
61. Марченко О.В. Філософія права: навч. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
62. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 42-46.
63. Методологія в праві: монографія / [І.Безклубий, І.Гриценко, М.Козюбра та ін.]; за заг. ред. І.Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.
64. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, А. П. Овчиннікова та ін.; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. 420 с.
65. Меленко С.Г. Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки. Чернівці, 2013. 432 с.
66. Міхайліна Т. Правосвідомість у правовій системі: кібернетичний та синергетичний аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №8. С. 150-155.

67. Назаренко О. А. Історія становлення політичної системи суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2017. №3. С. 30–35. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_1/8.pdf
68. Налуцишин В. В. Філософсько-правове розуміння соціального контролю та правового порядку у творчості Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка та Г. Гроція. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 75-79.
69. Налуцишин В. В. Формування філософсько-правових уявлень про правовий порядок у Стародавньому Римі. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 7-10.
70. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С.189-192. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_5_43.
71. Олійник Ю.В. Розвиток політико-правових ідей щодо концепції захисної демократії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №2. С.68-75.
72. Омельчук О. М., Олійник У. М. Особливості формування парадигми права на свободу совісті та релігії в філософії права епохи Реформації. *Теорія держави і філософія права*. 2017. Вип. 2. С. 6-13.
73. Онищук І. І. Правове регулювання технологій штучного інтелекту: теоретико-прикладні та етичні засади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 50–57.
74. Онтологія, аксіологія, антропологія, гносеологія філософсько-правових вчень / За заг. ред. В.В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2015. 246 с.
75. Очколяс Д. Природа та структура теоретичної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 193-199.
76. Павло П. Філософсько-правові принципи середньовіччя як фундамент християнського індивідуалізму. *Теорія держави і права*. 2020. Вип. 7. С. 270-275.
77. Павлюк А. Правова реальність як нормативно–ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
78. Плавич В.П. Нове розуміння сутності і моделей сучасного права: особливості та тенденції розвитку. *Правова держава*. 2020. Вип. 37. С. 17-29.
79. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 15–23.
80. Петров Р. А., Головка-Гавришева О. І., Кузьо М. С., Черніков Д. О. Інституційне та правове забезпечення європейської інтеграції України: виклики і завдання. Фонд ім. Фрідріха Еберта, Представництво в Україні, 2015. URL : <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/europprav2015.pdf>.
81. Пилипишин П. Б. Філософсько-правова рефлексія індивідуалізму в античній класиці. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 15-21.
82. Пильгун Н.В., Бурбеза В.В. Поняття «механізм держави» в сучасній юридичній думці. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 46-51.

83. Плавич В.П. Нове розуміння сутності і моделей сучасного права: особливості та тенденції розвитку. *Правова держава*. 2020. Вип. 37. С. 17-29.
84. Політика, право і влада в світлі правової політології ; за ред. І.О. Кресіної. Київ: ІДП імені В.М. Корецького НАН України, 2022. 370 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/naukovi_viddili_instutyty/politika_-_pravo-i-vlada-v-svitli-pravovoyi-politologiyi-_monografiya_.pdf
85. Політична думка XX – початку XXI століть: методологічний і доктринальний підходи : підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми ; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін.]. Львів: «Новий Світ-2000», 2017. Т. 2. 535 с.
86. Попович Т. П., Телеп Ю.В. Концепція правової держави у творчій спадщині І. Канта: окремі аспекти. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 15–16 лютого 2019 р), ДВНЗ "Ужгородський національний університет". Ужгород, 2019. С. 20-23.
87. Попович Т.П. Юридичний обов'язок як правова цінність. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 43–47.
88. Почепцов Ю. Ефективність і дієвість права: теоретико-правові основи критеріїв виміру. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 3. С. 33–36. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/7.pdf
89. Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: Статті учасників І Міжнародного круглого столу (м. Львів, 28-29 жовтня 2016 року). Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2017. 364 с.
90. Правозастосування : навч. посіб. ; О. А. Назаренко та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : НАВС, ФОП Маслаков, 2020. 160 с.
91. Право і прогрес: запити громадянського суспільства ; за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2020. 368 с.
92. Протосавіцька Л. Конституційна цінність прав людини на шляху розбудови сучасних форм партиципаторної демократії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право*. 2017. Т. 1, № 47. С. 81–84.
93. Пучков О. Поняття та ознаки сучасного правопорядку у сфері національної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 248–252.
94. Радутний О. Е. Штучний інтелект, інформаційна безпека та законотворчий процес (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 149–158.
95. Реньов Є.В. Шлях України до консолідованої демократії: проблеми, перспективи та світовий досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С. 381-385.
96. Риндюк В. І. Упорядкування законодавства України: теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти: монографія. К. КНЕУ, 2021. 407 с.

97. Рябовол Л.Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2019. Вип. 3 (43). С. 262-266.
98. Рябовол Л. Передумови й чинники становлення вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 2. С. 182-187.
99. Скиба Е. К. Філософські основи пізнання правової реальності. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 132 с.
100. Сковронський Д. М. Ідея та визначення соціальної держави у історіографічному аспекті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2015. № 825. С. 217-223.
101. Сливка С.С. Проблеми філософії права : навч. посіб. Х. : Право, 2015. 192с.
102. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Тенденції розвитку юридичної науки в ХХІ столітті. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2014. № 2. С. 155-158. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_2_31.
103. Стефанчук Р. Інформаційні технології та право: quo vadis? *Право України.* 2018. № 1. С. 30–50.
104. Сторожук Д.А. Онтологія правового прогресу через призму типології праворозуміння. *Університетські наукові записки.* 2018. № 66. С. 167-179. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1770.pdf>
105. Стукалов А. В. Сучасна соціальна держава як результат історичного розвитку концепту ідеальної держави Платона. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2016. № 1 (11). С. 127-136.
106. Тарахонич Т.І. Методологічний інструментарій наукового пізнання. *Правова держава.* 2017. Вип. 28. С. 118-126.
107. Турчак О. В. Взаємодія канонічного та публічного права середньовічної доби: політико-правовий вимір. *Південно-український правничий часопис.* 2020. С. 159-164.
108. Удовика Л. Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (частина 1). *Часопис Київського університету права.* 2019. № 3. С. 12-20. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_3_4.
109. Удовика Л.Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (Частина 2). *Часопис Київського університету права.* 2020. № 1. С. 26-33.
110. Фаст О.О. Внесок Фоми Аквінського у формування концепції верховенства права. *Науковий вісник УжНУ. Серія: «Право».* 2017. Вип. 43. Том 1. С. 44- 47.
111. Фаст О. О. Поняття «право» і «закон» у філософсько-правовій думці європейського середньовіччя. *Право і суспільство.* 2017. № 1, ч. 2. С. 47-51.
112. Фаст О. О. Розвиток уявлень про межі державної влади в середньовічній Європі. *Правова позиція.* 2020 № 2 (27). С. 15-20.
113. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / пер. з англ. Р. Корнута. Київ : Наш Формат, 2019. 576 с.

114.Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Р. Корнута, Т. Цимбал. Київ : Наш Формат, 2019. 608 с.

115.Шутак І. Юридична техніка і технологія в галузях права: теорія і практика застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 2. С. 30-35.

116.Щамбура Д. «Живе право» Є.Ерліха та його сучасна інтерпретація. *Часопис Київського університету права*. 2019/2. № 4. С. 61-67.

117.Явір В.А. Політико-правова система крізь призму системного підходу. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 34–39.

118.Calo R. Robots in American Law. *Legal Studies Research Paper*. 2016. No.04. URL: <http://ssrn.com/abstract=2737598>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Всеукраїнська електронна бібліотека - <http://youalib.com/>
2. Електронні ресурси Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського - <http://www.nbuv.gov.ua/e-resources>
3. Інтернет-видання "Юриспруденція On-line" - <http://www.lawyer.org.ua/>
4. Національна парламентська бібліотека України - <http://nplu.org/>
5. Студентська електронна бібліотека - <http://student-library.net/>
- 6.Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
7. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>